

PRAVNE GARANCIJE
NASPRAM SVAKODNEVICE:

**PRAVA
NEVEĆINSKIH
ZAJEDNICA
NA KOSOVU**

Autori:

Ovaj izveštaj nastao je kao rezultat kontinuiranog prikupljanja i analize podataka koje sprovode NVO Aktiv i članovi platforme Empirika, kao i posebnog istraživanja sprovedenog u ovu svrhu. Značajan doprinos izradi priručnika dali su i nezavisni eksperti, Senad Šabović i Erdem Bute, priznati stručnjaci za prava manjina sa sedištem na Kosovu.

Dizajn: Nina Baldini

Donator: Nacionalna zadužbina za dmeokratiju (NED)

Izdavač: NVO AKTIV

Adresa: Kralja Petra 183a, Severna Mitrovica

Email: info@ngoaktiv.org

Website: www.ngoaktiv.org

Kosovo, Mart 2025

Sadržaj

Izvršni rezime	5
Pravni i institucionalni mehanizmi za nevećinske zajednice na Kosovu	7
Srpska zajednica	12
Goranska zajednica	28
Romska, aškalijska i egipćanska zajednica	32
Bošnjačka zajednica	37
Turska zajednica	39

Sažetak izveštaja

Izveštaj AKTIV-a o pravima zajednica pruža godišnji pregled situacije nevećinskih zajednica na Kosovu, analizirajući njihov pristup pravima, političku zastupljenost, bezbednost i socio-ekonomske uslove. Ovaj izveštaj se zasniva na podacima prikupljenim putem praćenja, istraživanja, fokus grupa i intervju sa predstavnicima zajednica.

Izdanje za 2025. godinu ističe izazove sa kojima se suočavaju nevećinske zajednice, posebno u pogledu ekonomske nestabilnosti, pravnog pristupa, institucionalne zastupljenosti i bezbednosnih problema. Takođe navodi ključne događaje iz protekle godine i nudi preporuke politika usmerene na rešavanje ovih izazova. Ovaj izveštaj uglavnom obuhvata period od početka 2024. godine.

¹ Prema Bezbednosnom barometru iz 2022. godine koji je sproveo Kosovski centar za bezbednosne studije, poverenje u Policiju Kosova značajno varira između različitih etničkih zajednica. Dok 77% kosovskih Albanaca izražava poverenje ili potpuno poverenje u Policiju Kosova, samo 14,2% kosovskih Srba deli sličan nivo poverenja. Većina kosovskih Srba, približno 60%, pokazuje malo ili nimalo poverenja. Pogledajte na: https://westernbalkanscenter.org/article/from-crisis-management-to-stability-and-integration-navigating-kosovos-security-landscape?utm_source=chatgpt.com

² <https://ngoaktiv.org/en/news/ethnization-of-kosovo-police-erosion-of-ahtisaaris-basis-of-a-civic-and-multiethnic-institution/>

Izveštaj sadrži analizu pravnih i institucionalnih mehanizama dostupnih nevećinskim zajednicama na Kosovu, što uključuje njihovu političku zastupljenost na centralnom i lokalnom nivou, pristup pravdi i mehanizme za učešće zajednice. Iako ove strukture u principu postoje, njihova efikasnost u praksi varira, pri čemu se mnoge zajednice muče da u potpunosti ostvare svoja prava zbog institucionalnih prepreka, političke dinamike i nedostataka u sprovođenju zakona.

Neke od glavnih zabrinutosti odnose se na Srbe sa severa Kosova. Ostavke i odlazak srpskih policajaca i pravosudnog osoblja iz kosovskih institucija 2022. godine stvorile su bezbednosni i pravni vakuum na severu Kosova. Iako su raspoređeni novi policijski službenici, uključujući i srpske policajce, situacija ostaje napeta, a poverenje u sprovođenje zakona je na niskom nivou ¹. Prisustvo specijalnih policijskih jedinica Kosova, sastavljenih isključivo od etničkih Albanaca, doprinelo je percepciji među kosovskim Srbima o etnički motivisanom policijskom delovanju. Dalje, analiza društvenih mreža otkrila je hiljade objava u kojima su pripadnici Policije Kosova promovisali etno-nacionalističke narative, što je izazvalo zabrinutost u vezi sa nepristrasnošću ².

Ekonomska i finansijska pitanja dodatno su pojačala tenzije, posebno nakon ukidanja srpskog dinara na Kosovu. Ova odluka je poremetila finansijske transakcije prvenstveno za Srbe, ali i za druge zajednice koje se oslanjaju na plaćanja iz Srbije. Mnoga lokalna preduzeća u područjima sa srpskom većinom su negativno pogođena jer stanovnici putuju u Srbiju radi finansijskih transakcija i kupovine. Zatvaranje institucija pod upravom Republike Srbije, kao što su poštanske i kancelarije socijalne zaštite, dodatno je zakomplikovalo svakodnevni život pogođenih zajednica³. Pristup javnim uslugama i dalje predstavlja izazov, a jezičke barijere i dalje ometaju interakciju sa kosovskim institucijama. Zajednice prijavljuju poteškoće u dobijanju usluga na svom maternjem jeziku, što ograničava njihovu sposobnost da se efikasno angažuju sa institucijama. Dok neki lokalni sudovi i administrativne kancelarije pružaju usluge na srpskom jeziku, to je nedosledno na različitim nivoima vlasti ⁴.

Izveštaj sadrži preporuke usmerene na poboljšanje statusa nevećinskih zajednica na Kosovu. Ove preporuke se fokusiraju na jačanje političke i institucionalne zastupljenosti, osiguranje bezbednosti i nepristrasnosti u sprovođenju zakona, rešavanje ekonomskih izazova, poboljšanje pristupa javnim uslugama i podsticanje boljih međuetničkih odnosa.

³ Zvaničnici SAD i EU izražavaju zabrinutost zbog toga što Priština prisiljava srpsku etničku manjinu da koristi evro:

<https://www.theguardian.com/world/2024/feb/06/kosovo-accused-of-raising-ethnic-tensions-by-banning-use-of-serbian-dinar>

⁴ Civilne organizacije i mediji pokreću kampanju za jezička prava:

<https://ngoaktiv.org/en/news/launching-a-campaign-for-language-rights/>

Pravni i institucionalni mehanizmi za nevećinske zajednice na Kosovu ⁵

Centralni nivo

⁵ Za više informacija o institucionalnim mehanizmima i analizi njihove efikasnosti, pogledajte „Komparativna analiza: Prava i učešće manjina, stavovi sa Kosova, iz Slovačke, Češke i Mađarske“, autora AKTIV i Višegradskog fonda, na: <https://ngoaktiv.org/wp-content/uploads/2024/08/comparative-analysis-EN.pdf>

⁶ Pogledajte Ustav Kosova na: https://mapl.rks-gov.net/wp-content/uploads/2017/10/1.USTAV_REPUBLIKE_KOSOVA.pdf

⁷ Pogledajte Ustav Kosova na: https://mapl.rks-gov.net/wp-content/uploads/2017/10/1.USTAV_REPUBLIKE_KOSOVA.pdf

USkupštini Kosova, sistem proporcionalne zastupljenosti obezbedi da manjinske zajednice imaju rezervisana mesta, dvadeset (20) od sto dvadeset (120) mesta. Ova rezervisana mesta garantuju zastupljenost strankama, koalicijama, građanskim inicijativama i nezavisnim kandidatima koji predstavljaju zajednicu kosovskih Srba i druge određene manjinske zajednice, na osnovu njihovog izbornog učinka. Stranke, koalicije, građanske inicijative i nezavisni kandidati koji su se izjasnili kao predstavnici ostalih zajednica imajuće ukupan broj mesta osvojenih na otvorenim izborima, sa minimalnim brojem mesta u Skupštini zagarantovanim na sledeći način: romska zajednica, jedno (1) mesto; aškalijaska zajednica, jedno (1) mesto; egipatska zajednica, jedno (1) mesto; i jedno (1) dodatno mesto biće dodeljeno ili romskoj, aškalijaskoj ili egipatskoj zajednici sa najvećim ukupnim brojem glasova; bošnjačkoj zajednici, tri (3) mesta; turskoj zajednici, dva (2) mesta; i goranskoj zajednici, jedno (1) mesto ako je broj mesta koje osvoji svaka zajednica manji od zagarantovanog broja. ⁶

Skupština, dvotrećinskom većinom glasova, ima ovlašćenje da menja Ustav, uključujući tu i rezervisana mesta za predstavnike manjinskih zajednica. Važno je napomenuti da dva (2) potpredsednika predstavljaju manjinske zajednice u Skupštini i biraju se većinom glasova svih poslanika Skupštine. Jedan (1) potpredsednik pripada poslanicima parlamenta koji zauzimaju rezervirana ili zagarantovana mesta za srpsku zajednicu, a jedan (1) potpredsednik pripada poslanicima Skupštine koji zauzimaju rezervisana ili zagarantovana mesta za druge zajednice koje nisu u većini. ⁷

Još jedan važan mehanizam na centralnom nivou je Odbor za prava i interese zajednica, stalni skupštinski odbor, koji se obično sastoji od predstavnika srpske zajednice (iako trenutno nema predstavnika srpske zajednice), drugih nevećinskih zajednica i većinske zajednice. Predloženi zakoni mogu da se upute ovom odboru na zahtev bilo kojeg člana Predsedništva Skupštine. Odbor ima ovlašćenje da podnosi predloge drugim relevantnim odborima ili Skupštini kako bi se obezbedilo pravilno razmatranje prava zajednica. Osim ovoga, odbor može da samostalno predlaže zakone i mere u okviru svoje nadležnosti, uz pojedinačna mišljenja članova. Predsedništvo Skupštine, drugi odbori ili grupa od najmanje deset poslanika takođe mogu da upućuju pitanja odboru zarad savetodavnih mišljenja.

Ustav Kosova propisuje obavezno odobrenje nevećinskih zajednica za usvajanje, izmenu ili ukidanje zakona od vitalnog interesa. Ovi zakoni pokrivaju različita značajna područja, uključujući opštinske granice, osnivanje ili ukidanje opština, ovlašćenja opština, međuopštinske i prekogranične odnose, sprovođenje prava zajednica (isključujući ustavna prava), upotrebu jezika, lokalne izbore, zaštitu kulturne baštine, verske slobode, sporazume sa verskim zajednicama, obrazovanje, upotrebu simbola, uključujući one koji se odnose na zajednice i državne praznike. Ovaj zahtev obezbeđuje uključivanje predstavnika nevećinskih zajednica u donošenje odluka o ovom pitanju. U suštini, ustavne odredbe imaju za cilj osnaživanje nevećinskih zajednica na Kosovu očuvanjem njihovog kulturnog identiteta, obezbeđivanjem obrazovnih prava, olakšavanjem komunikacije i garantovanjem zastupljenosti na različitim nivoima upravljanja.

Vlada mora da ima najmanje jednog ministra iz zajednice kosovskih Srba i jednog ministra iz druge nevećinske zajednice, uz odredbu o dodatnoj zastupljenosti ako ima više od dvanaest ministara. Slično tome, trebalo bi da postoje najmanje dva zamenika ministra iz zajednice kosovskih Srba i dva iz drugih nevećinskih zajednica, uz mogućnost dodatne zastupljenosti ako broj ministara prelazi dvanaest. Izbor ovih funkcionera uključuje konsultacije sa strankama, koalicijama ili grupama koje predstavljaju nevećinske zajednice. Vredi napomenuti da ministri i zamenici ministara ne moraju nužno da dolaze iz redova političkih subjekata zastupljenih u Skupštini, ali moraju imati njihovu formalnu podršku⁸.

⁸ Sadržaj ovog stava je naveden u Ustavu Kosova, pogledajte na: https://mapl.rks-gov.net/wp-content/uploads/2017/10/1.USTAV_REPUBLIKE_KOSOVA.pdf

Još jedan važan mehanizam za učestvovanje nevećinskih zajednica u donošenju odluka je Kancelarija za pitanja zajednica (KZZ) , osnovana 2008. godine pod okriljem premijera Kosova, koja služi kao savetodavno telo. Njene funkcije uključuju savetovanje premijera o pitanjima vezanim za zajednice, skretanje pažnje na pitanja koja zahtevaju ličnu intervenciju, koordinaciju sa vladinim telima i međunarodnim organizacijama, praćenje efikasnog sprovođenja dužnosti i politika, kao i razvoj kanala komunikacije sa zajednicama. Predvođena političkim savetnikom kojeg imenuje premijer, Kancelarija ima za cilj da obezbedi jednakost u raspodeli sredstava, koordinira politike i zakone koji se odnose na zajednice i da promoviše pozitivne akcije unutar političkih inicijativa, uz održavanje odnosa sa relevantnim subjektima. Treba napomenuti da je pozicija direktora KZZ upražnjena već nekoliko godina.

Nevećinske zajednice takođe imaju na raspolaganju Konsultativni savet za zajednice (KSZ) , koji je u okviru Kancelarije predsednika Kosova i spada među posebne mehanizme zaštite interesa zajednica na centralnom nivou. On savetuje predsednika o pitanjima zajednica, posebno u smislu predsednikovog ovlašćenja da proglašava zakone koje usvaja Skupština. KSZ je ustavna kategorija, a njegove funkcije su dalje razrađene u Zakonu o zaštiti i promovisanju prava zajednica i njihovih pripadnika. Neformalno je osnovan 2005. godine radi obavljanja savetodavne funkcije sa pregovaračkim timom Kosova u procesu koji je vodio Ahtisari, a zatim je formalno konstituisan predsedničkim dekretom 2008. godine. Ima namenski budžet za svoje delovanje, koji se koristi za finansiranje ograničenog broja projekata. Član 60. Ustava propisuje da je mandat KSZ-a da služi kao mehanizam za redovnu komunikaciju između zajednica i vlasti. Takođe omogućava zajednicama da imaju rani doprinos pravnim i političkim inicijativama vlade i drugih centralnih institucija, a može i samostalno predlagati zakonodavne ili političke inicijative. Sastoji se od predstavnika zajednice i delegata iz Vlade, Kancelarije predsednika i drugih relevantnih agencija.

Kada je u pitanju pravosuđe na Kosovu, ono je organizovano na osnovu Ustava ⁹; međutim, određeni delovi odstupaju zbog Briselskog sporazuma o pravosuđu , koji je doneo promene u organizaciji pravosuđa, posebno na severu Kosova. Ustav propisuje da se Vrhovni sud i drugi sudovi na Kosovu uređuju zakonom , pri čemu je Vrhovni sud najviša sudska vlast. Vrhovni sud mora imati najmanje petnaest posto (15%) svojih sudija, ali ne manje od tri (3), iz manjinskih zajednica. Predsednika Vrhovnog suda imenuje i razrešava predsednik Kosova na mandat od sedam (7) godina, bez mogućnosti produženja, na osnovu predloga Sudskog saveta Kosova. Predsednici ostalih sudova imenuju se u skladu sa zakonskim odredbama.

⁹ Pogledajte Ustav Kosova na: https://mapl.rks-gov.net/wp-content/uploads/2017/10/1.USTAV_REPUBLIKE_KOSOVA.pdf

Za ostale sudove sa žalbenom nadležnošću, najmanje petnaest posto (15%) sudija, ali ne manje od dvoje (2), moraju biti iz nevećinskih zajednica. Nakon Briselskog sporazuma o pravosuđu, integracija pravosuđa je završena kada je 40 sudija i 13 tužilaca iz nevećinskih zajednica, uglavnom kosovskih Srba, položilo zakletvu pred predsednikom Kosova. Pored toga, integrisano je i 149 prethodno odabranih radnika podrške (115 za sudove i 34 za tužilaštva).

Lokalni nivo

Regulatorni okvir koji se odnosi na učešće građana na Kosovu je raznolik i obuhvata mnoga područja. Međutim, važeći propisi često ostavljaju mnogo prostora opštinskim vlastima da urede svoje protokole unutar pravnog okvira i da na opštinskom nivou dalje konkretizuju pravila. U zavisnosti od kapaciteta opštinskih administracija, agilnosti i spremnosti rukovodstava da primene principe participativne demokratije u određenim opštinama, opštine mogu da implementiraju ove procese sa različitim nivoima uspeha. Procesi učešća građana i konsultacija vode do rezultata koji bolje odražavaju potrebe i očekivanja stanovništva, oslanjaju se na lokalno znanje i ublažavaju potencijalne sukobe.

Učestvovanje građana i konsultacije pomažu lokalnim vlastima da obezbede da njihove odluke budu usklađene sa javnim preferencijama, što u krajnjem ishodu rezultira višim nivoom zadovoljstva građana. Sa jedne strane, lokalne institucije imaju znatan broj mogućnosti za organizovanje i olakšavanje učešća građana u procesima donošenja odluka. Međutim, iako postoje zakonske, političke i institucionalne odredbe koje omogućavaju učešće građana i pomažu u obezbeđivanju dovoljnog prostora za aktivno učešće građana u lokalnim procesima donošenja odluka, te mogućnosti nisu dovoljno iskorišćene.

Uzimajući to u obzir, Opštinska kancelarija za zajednice i povratak (OKZP) ključni je izvršni mehanizam za nevećinske zajednice na lokalnom nivou. Njena uloga i odgovornosti su određene posebnim propisom (podzakonskim aktom), koji propisuje da OKZP imaju mandat za identifikaciju, sprovođenje i praćenje politika, kao i za direktno sprovođenje aktivnosti i programa koji se odnose na zaštitu i promovisanje prava zajednica i za podršku svim povratnicima, izbeglicama i interno raseljenim osobama. Osnivanje OKZP je obavezno za svaku opštinu. Šef kancelarije predlaže gradonačelniku godišnji budžet kako bi se obezbedilo pravilno funkcionisanje kancelarije i sprovođenje projekata i aktivnosti na osnovu njenih odgovornosti. Šef kancelarije redovno izveštava gradonačelnika i Odbor za zajednice Skupštine opštine.

Još jedan veoma važan mehanizam na lokalnom nivou za učešće nevećinskih zajednica su Opštinski odbori za zajednice. Ovi odbori su opštinsko telo sastavljeno od članova i Skupštine opštine i predstavnika zajednice. Svaka zajednica koja živi u opštini mora da ima najmanje jednog predstavnika u ovom odboru, pri čemu predstavnici zajednice čine većinu. Primarna odgovornost odbora je da prati poštovanje zakona od strane opštinskih vlasti i da procenjuje sve opštinske politike, prakse i aktivnosti. Cilj odbora je da obezbedi puno poštovanje prava i interesa zajednica, dajući preporuke Opštinskoj skupštini za odgovarajuće mere. To uključuje podsticanje izražavanja, očuvanja i razvoja etničkih, kulturnih, verskih i jezičkih identiteta, kao i obezbeđivanje snažne zaštite prava zajednica unutar opštine.

Pored toga, u opštinama u kojima najmanje deset posto stanovništva pripada nevećinskim zajednicama, propisana je rezervisana pozicija predsedavajućeg Skupštine opštine za zajednice. Ova pozicija je isključivo namenjena predstavniku iz tih zajednica. Dalje, zamenik predsedavajućeg Skupštine opštine za zajednice biće imenovan iz reda kandidata nevećinske zajednice koji je osvojio najveći broj glasova na otvorenoj listi tokom izbora za Skupštinu opštine.

Konačno, još jedan mehanizam učešća nevećinskih zajednica je imenovanje zamenika gradonačelnika za zajednice. Zamenik gradonačelnika za zajednice bira se na isti mandat kao i gradonačelnik, a imenuje se ili razrešava na osnovu predloga gradonačelnika, uz odobrenje većine članova Skupštine opštine, uključujući većinu koja pripada nevećinskim zajednicama. Zamenik gradonačelnika za zajednice pomaže i savetuje gradonačelnika o pitanjima koja se odnose na nevećinske zajednice.

Srpska zajednica

¹⁰ Stavovi, analize i činjenične informacije u ovom poglavlju dobijeni su putem redovnog praćenja od strane NVO AKTIV i istraživanja na osnovu dokumenata, kao i putem fokus grupa i intervjua sprovedenih za potrebe ovog izveštaja u martu 2025. godine.

¹¹ Pogledajte, na primer, reakciju opštine na jedan od takvih incidenata na: https://radiokontaktplus.org/en/News/Municipality-of-Gracanica%2C-we-are-asking-for-protection%2C-but-the-police-do-not-have-the-capacity-to-ensure-peace/88255/?utm_source=chatgpt.com. Ova tačka je takođe bila značajno razmatrana u fokus grupi u Gračanici, održanoj za ovaj izveštaj.

¹² KoSSev analiza o usklađenosti sa Zakonom o jeziku: <https://kossev.info/kosovo-online-latest-news-serbian-language-in-kosovo-equal-in-law-marginalized-in-practice/>

Sveukupno, zajednica kosovskih Srba i dalje je nezadovoljna svojom situacijom. Iako su neki od problema koje predstavnici zajednice prijavljuju jednako prisutni tokom godina, povratne informacije dobijene tokom istraživanja za ovaj izveštaj donose snažnu indikaciju da su se stvari pogoršale u poslednjim godinama. Bez ikakvog nagoveštaja, velika većina ispitanika procenila je da se u mnogim značajnim aspektima položaj kosovskih Srba značajno pogoršao tokom mandata vlade Aljbina Kurtija. U tom smislu, ispitanici su primetili opštu percepciju njihove zajednice o mnogo snažnijem nacionalizmu među kosovskim Albancima, izraženom i na društvenim mrežama, ali se i direktnije oseća. Na primer, incidenti etnički zasnovanih provokacija na delu puta Priština-Gnjilane u Gračanici su mnogo češći, dok su reakcije na srpski jezik¹¹ koji se govori u glavnim trgovačkim lokacijama u albanskim područjima uglavnom hladnije (iako i dalje bez stvarnih incidenata). Ukidanje dinara i zatvaranje većine institucija kojima upravlja Republika Srbija stvorili su veliki poremećaj u svakodnevnom životu kosovskih Srba i drugih članova zajednice koji su bili zavisni od finansijskih doprinosa iz Srbije u dinarima. Predstavnici zajednice su primetili kontinuiranu emigraciju Srba sa Kosova, što ispitanici smatraju trendom koji nije započeo vladom osnovanom 2021. godine pod premijerom Albinom Kurtijem, već se intenzivirao. Što se tiče dugotrajnijih problema, zajednica se i dalje suočava sa izazovima vezanim za jezik u interakciji sa kosovskim institucijama, koje, čini se, nemaju dovoljne kapacitete niti koherentnu politiku pružanja usluga na srpskom jeziku. To je ublaženo bivšom politikom decentralizacije, koja je nudila osnovu za pružanje usluga od strane lokalno prisutnih institucija u kojima rade Srbi, a sada je potkopano činjenicom da kosovski Srbi ne učestvuju u radu četiri severne opštine. Neka postkonfliktna pitanja vezana za imovinu i dalje postoje, posebno zbog sporosti sudskih procesa. Što se tiče imovine, najjača pritužba odnosi se na eksproprijaciju zemljišta (i opštinskog i privatnog) od strane centralnih kosovskih institucija, što zajednica doživljava kao netransparentno i protivno njihovim interesima. U nastavku sledi detaljniji pregled relevantnih pitanja koje su ispitanici istakli.

Ukidanje dinara i uticaj na lokalna preduzeća: Srbe je snažno pogodila odluka Centralne banke Kosova da ukine upotrebu srpskog dinara početkom 2024. godine.¹³ Ova situacija je prisutna kod celog srpskog stanovništva na Kosovu, sa jedinom razlikom u udaljenosti koju svaka osoba mora da pređe da bi stigla do najbližeg srpskog grada radi podizanja penzija, socijalne pomoći, plata i drugih oblika prihoda. Naime, najjači efekat ukidanja nije mogućnost korišćenja dinara kao valute, već mogućnost predstavnika zajednice da primaju različite oblike finansijskih doprinosa iz Srbije (plate, penzije, socijalna pomoć). U tom smislu, uglavnom kosovski Srbi sada putuju u Srbiju u susedne opštine kako bi podigli svoja finansijska sredstva od srpskog državnog sistema. U tu svrhu otvorene su nove kancelarije i postavljeni bankomati u susednim srpskim opštinama.

Postoji opcija za bankovne transfere, najznačajnija preko NLB banke, gde se otvara račun u Srbiji i nalaže transfer sredstava u odgovarajuću banku na Kosovu, ali, prema intervjuima i fokus grupama vođenim za ovaj rad, ljudi se uglavnom nisu odlučili za ovu alternativu zbog troškova transfera ili konverzije ili jednostavne finansijske nepismenosti među nekim društvenim grupama (kao što su penzioneri). Najranjivije grupe - kao što su osobe sa zdravstvenim problemima, starije osobe i povratnici - nesrazmerno su pogođene, jer je njihova mogućnost putovanja ograničena, a povezani troškovi putovanja ometaju njihovu mogućnost kupovine druge neophodne robe¹⁴. Osim toga, a pošto mnogi već putuju da podignu novac, oni imaju tendenciju da kupuju svoje potrepštine na odredištu za podizanje novca (kao što su Raška ili Novi Pazar), što negativno utiče na lokalna preduzeća, uključujući i ona u vlasništvu Srba.

Kao rezultat ovoga i povezanih okolnosti kao što su česte inspekcije i administrativne prepreke, mnoga preduzeća u vlasništvu Srba se zatvaraju zbog nemogućnosti ostvarivanja profita. Ovi efekti su dodatno prošireni odlukom vlade Kosova o ograničenjima uvoza iz Srbije, koja je počela da važi sredinom 2023. godine. Mnoga srpska preduzeća, posebno na severu, uveliko su se oslanjala na ovaj uvoz. Situacija je ublažena u oktobru 2024. godine, kada je ograničenje ukinuto, ali samo za jedan granični prelaz (Merdare), te stoga i dalje nije obezbeđen puni protok trgovine kao pre ograničenja..¹⁵

¹³ Za više informacija o implikacijama ukidanja dinara, pogledajte „Izveštaj o situaciji nastaloj kao rezultat regulacije CBK“ od AKTIV-a na: <https://ngoaktiv.org/en/news/report-on-the-situation-that-arose-as-a-result-of-the-cbk-regulation/>.

¹⁴ Svedočenja stanovnika koji primaju prihode u dinarima <https://www.gorazdevac.com/2024/02/06/povratnici-koji-nisu-primili-dinarske-penzije-ocajni-tuzilastvo-ispituje-legalnost-novca/>

¹⁵ Za više informacija o poslovnoj klimi na severu Kosova, pogledajte izveštaj pod nazivom „Teška vremena usred izmenjene dinamike: Teška vremena za preduzeća na severu Kosova“, koji je izradila Nova društvena inicijativa na: <https://newsocialinitiative.org/economic-hurdles-amid-altered-dynamic-difficult-times-for-businesses-in-northern-kosovo/>

Zatvaranje srpskih institucija: Velika većina institucija na Kosovu kojima upravlja Republika Srbija, osim onih koje pružaju zdravstvenu zaštitu i obrazovanje, zatvorena je poslednjih godina ¹⁶. Vlada Kosova je to sprovela uprkos očekivanju da će se takva pitanja rešavati u dijalogu u kojem posreduje EU, verovatno u kontekstu očekivane Asocijacije/Zajednice opština sa srpskom većinom. Jedan od poslednjih talasa ovih zatvaranja pogodio je i poštanske i kancelarije socijalne zaštite. Najjači učinak zatvaranja bio je na dobijanje građanskih dokumenata potrebnih za dobijanje usluga i raznih oblika pomoći od vlade Republike Srbije. Od zatvaranja, zajednica se okreće pribavljanju ovih dokumenata u Srbiji. U nekim slučajevima, pored troškova i vremena, ova situacija stvara administrativne prepreke koje ranije nisu postojale. Mnogi pogođeni pojedinci takođe ostaju nesigurni kome da se obrate za usluge koje su ranije pružale ove sada zatvorene institucije. Osim toga, ispitanici prijavljuju negativan društveni učinak zatvaranja, pri čemu je rad u zatvorenim institucijama pružao socijalizaciju (sa kolegama) koja sada nedostaje. Ovo je posebno izraženo kao učinak na žene u ruralnim sredinama, za koje je odlazak na posao ranije bio jedan od primarnih oblika socijalizacije. Kao što su ispitanici istakli, psihosocijalni efekti zatvaranja doprinose emigraciji kosovskih Srba.

¹⁶ Kosovske vlasti zatvorile su institucije pod upravom Republike Srbije u Štrpcu i Leposaviću : <https://kossev.info/kosovo-latest-news-kosovo-authorities-shut-down-serbian-run-institutions-in-strpce-and-leposavic/>

Pristup srpske zajednice kosovskim institucijama: Ispitanici iz fokus grupa i intervjua provedenih za ovaj izveštaj istakli su da su kosovski Srbi generalno nezadovoljni kosovskim institucijama i da nemaju poverenja u njih, kao i da zajednica ima ograničenu interakciju sa tim institucijama, osim u pristupu osnovnim uslugama. Oni koji su se obratili kosovskim institucijama prijavljuju neprijatnosti, a u nekim slučajevima i diskriminaciju. Glavna prepreka u pristupu uslugama je nedostatak poštovanja jezičkih prava, posebno to što se usluge ne pružaju na srpskom jeziku. Ovo je posebno istaknuto, s obzirom na najveći nivo interakcije koja proizilazi iz svakodnevnog života, u vezi sa Policijom Kosova. Saobraćajne kazne se obično izdaju na albanskom jeziku, nove generacije policajaca ne govore srpski, dok se novi srpski regruti obično šalju na sever, ostavljajući jezičku prazninu u područjima južno od Ibra. Iako postoje neki pozitivni primeri u određenim opštinama, oni su uglavnom zavisni od napora lokalnog rukovodstva, a ne od sistemskog pristupa. Sudske usluge su takođe istaknute kao bolje u tom pogledu, kako u smislu postojanja osnovnih (opštinskih) sudova u kojima radi lokalno osoblje (dakle, uključujući Srbe u opštinama sa srpskom većinom), tako i u smislu sistematičnijeg obezbeđivanja prevoda na srpski jezik od strane viših sudova, iako su uočeni problemi u pogledu donošenja presuda na srpskom jeziku i kašnjenja u postupku zbog nedostupnosti prevodilaca. Generalno, ispitanici izveštavaju da se kosovske institucije ne angažuju dovoljno sa srpskom zajednicom i da su informacije o programima i aktivnostima podrške prvenstveno dostupne na albanskom jeziku, na kanalima koje srpska zajednica retko prati. Izveštaj ¹⁷ Kancelarije poverenika za jezike iz 2024. godine navodi da su opštine na Kosovu smanjile nivo pridržavanja Zakona o upotrebi jezika od 2019. godine, da nedostaci u pogledu broja prevodilaca i dalje postoje, a poslednjih godina su čak i povećani, te da sistemska rešenja u tom pogledu i dalje nedostaju u svim oblastima.

Pored jezika, ispitanici su primetili određene prakse koje su nazvali diskriminatorskim. Jedan značajan primer koji je navela fokus grupa u Gračanici bio je postupak podnošenja zahteva za penziju na osnovu starosti na Kosovu (oblik socijalne pomoći za starije osobe, koji se dodeljuje na osnovu godina bez obzira na bilo kakvo posebno radno iskustvo). Dakle, kako je navedeno, samo u područjima sa srpskom većinom Ministarstvo rada i socijalne zaštite zahteva od podnosilaca zahteva da dostave svoju srpsku ličnu kartu, a ako na ličnoj karti piše da ima prebivalište izvan Kosova, zahtev se odbija. Ovaj dodatni dokument - često razlog odbijanja - ne traži se u drugim područjima i stoga se čini da se traži samo od kosovskih Srba, uprkos činjenici da mnoge druge zajednice poseduju važeće lične karte drugih zemalja (npr. Nemačka, Švajcarska).

¹⁷ Pogledajte izveštaj o „Sprovođenju Zakona o upotrebi jezika u opštinama i osnovnim sudovima“ koji je sastavila Kancelarija poverenika za jezike na Kosovu, na: https://oik-rks.org/wp-content/uploads/2024/05/ENG_Report_2024.pdf

¹⁸ Za više informacija o obrascima dezinformacija, pogledajte izveštaj Nacionalnog demokratskog instituta za 2023. godinu na: https://www.ndi.org/sites/default/files/INFORMATION%20DISORDERS%20IN%20KOSOVO%20-%202023-compressed_o.pdf.

¹⁹ Za obrasce dezinformacija u srpskim medijima, pogledajte izveštaj CRTA-e za 2023. godinu na: <https://seenpm.org/wp-content/uploads/2020/09/Resilience-research-publication-1-SRB-ENG.pdf>.

²⁰ Pogledajte na primer ova saopštenja SPC o dva takva slučaja na: <https://eparhija-prizren.com/en/statements/kosovo-ministry-of-culture-reconstructs-orthodox-church-at-gornje-vinarce-as-catholic-without-consulting-serbian-church/> i <https://eparhija-prizren.com/en/statements/roman-catholic-mass-served-grounds-orthodox-church-st-nicholas-novo-brdo-diocese-raska-pr/>.

²¹ Pogledajte na primer ovu izjavu SPC na: <https://eparhija-prizren.com/en/news/diocesan-communicate-most-recent-media-attack-serbian-orthodox-church-s-holy-sites-kosovo-and-me/>.

²² Pogledajte na primer ovu izjavu SPC na: <https://eparhija-prizren.com/en/statements/response-of-the-raska-prizren-diocese-soc-regarding-recent-accusations-in-certain-kosovo-media-and-on-social-networks/>

²³ Pogledajte na primer redovni izveštaj UNMIK-a na: https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/s_2024_741-en.pdf

Izveštavanje medija: Primeri govora mržnje i štetne retorike uglavnom se nalaze na društvenim mrežama, a u manjoj meri u tradicionalnim medijima. Zapaljivu retoriku su u objavama koristili obični građani, kao i neki zvaničnici i novinari. Zvanični mediji i novine na albanskom jeziku uglavnom održavaju profesionalne standarde izveštavanja, ali su ponekad širili dezinformacije objavljivanjem priča iz neproverenih izvora koje bi mogle podstaći etničke tenzije ¹⁸. Ovi mediji se obično fokusiraju na negativne aspekte srpske zajednice na Kosovu, dok se pozitivne priče retko izveštavaju. U nekim osetljivim vestima, senzacionalističko izveštavanje je ponekad doprinosilo izbijanju nasilja. Generalno, mediji u Srbiji, a ponekad i mediji sa Kosova na albanskom jeziku, bili su skloniji širenju dezinformacija i retorike koja izaziva razdor u poređenju sa najznačajnijim medijima na srpskom jeziku na Kosovu, koji se smatraju sklonijim ublažavanju zapaljive retorike.¹⁹ Informacije na srpskom jeziku smanjene su odlukom vlade Kosova iz 2023. godine o ograničenjima uvoza iz Srbije, što je uticalo i na srpske štampane medije. Mediji na srpskom jeziku i dalje se suočavaju sa problemima u vezi sa izveštavanjem o institucionalnom životu na Kosovu zbog generalno nedovoljnog nivoa poštovanja Zakona o upotrebi jezika.

Religija i kultura: Postoji ponavljajući, iako ne i raširen, obrazac proglašavanja nekih srpskih pravoslavnih crkava i lokaliteta katoličkim, posebno onih koji su napušteni ili u ruševinama.²⁰ Pored toga, postoje tvrdnje koje dovode u pitanje zakonsko vlasništvo nad imovinom od strane Srpske Pravoslavne Crkve, tvrdeći da ih je Crkva u prošlosti preuzela od drugih religija ²¹. Povremeno kruže neosnovane priče, uključujući optužbe poput tvrdnje da neki manastiri skrivaju oružje za potencijalnu pobunu²². Najznačajniji slučaj vezan za vlasništvo nad zemljištem bio je slučaj Srpskog pravoslavnog manastira Visoki Dečani. Njegovo zemljište je registrovano u opštinskim katastarskim evidencijama tek 2024. godine, mnogo nakon odluke Ustavnog suda o tom pitanju (2016. godine), nakon značajnog međunarodnog pritiska u vezi sa članstvom Kosova u Savetu Evrope. Po mišljenju ispitanika iz zajednice kosovskih Srba, retorika kosovskih vlasti o ovom pitanju tokom godina bila je suprotna duhu pomirenja i suživota. U julu 2024. godine, opština Dečani je u svom nacrtu prostornog plana preklasifikovala deo posebne zaštitne zone manastira Visoki Dečani u urbano područje, što bi moglo da donese infrastrukturne projekte na tom mestu i time ugrozi status verskog objekta i njegove posebne zone. Tokom 2024. godine, srpska pravoslavna verska mesta doživela su niz slučajeva vandalizma, seče drveća, odlaganja smeća, provala i sličnih nezakonitih aktivnosti ²³. U nekim slučajevima, vlasti su preduzele mere bez odgovarajuće koordinacije sa Crkvom. Srpski pravoslavni vernici i dalje ne mogu slobodno da izražavaju svoju veru ili poštuju tradicionalne običaje.

Status Srpske Pravoslavne Crkve (SPC) na Kosovu ostaje nedovoljno regulisan, kao što je slučaj i sa drugim verskim zajednicama. U ovom smislu, novi zakoni - o verskim slobodama i o kulturnoj baštini - čekaju na donošenje već nekoliko godina, zajedno sa odredbom Sporazuma o putu ka normalizaciji iz 2023. godine između Kosova i Srbije koja je pozivala na regulisanje statusa SPC. Nakon dugotrajnog zastoja, Savet za implementaciju i praćenje (SIP) - telo koje se sastoji od nadležnih vladinih ministarstava, SPC i međunarodnih organizacija (EU i OEBS), zaduženo za nadzor implementacije posebnih zaštitnih zona - ponovo je postalo funkcionalno 2024. godine. Prema Zakonu o specijalnim zaštitnim zonama (SZZ), jednom od derivata Ahtisarijevog konačnog plana za Kosovo, postoje 43 SZZ, od kojih se velika većina nalazi oko lokacija SPC. SZZ štite ove lokacije od neželjene gradnje i u smislu održavanja monaškog načina života. Pravne odredbe SZZ se uglavnom poštuju, uključujući i one u pogledu specijalne policijske jedinice koja osigurava njihovu bezbednost. Pored redovnog bezbednosnog nadzora, Policija Kosova je u nekoliko navrata delovala protiv kršenja propisa na lokacijama SZZ, kao što je odgovor na ilegalnu seču šuma i obradu polja, dok je IMC uspešno rešio problem neovlašćene izgradnje puta u vezi sa jednom od lokacija SPC.

U maju 2024. godine, vlada Kosova sprečila je patrijarha SPC Porfirija i druge dostojanstvenike SPC ²⁴ da uđu na Kosovo, gde je trebalo da predsedavaju Skupštinom episkopa u Pečkoj patrijaršiji SPC. Skupština je godišnji događaj za koji su kosovske vlasti prethodno dozvoljavale patrijarsima SPC da uđu na Kosovo. Patrijarh Porfirije je vraćen sa graničnog prelaza s Kosovom, dok je bio na putu za Patrijaršiju.

²⁴ Više informacija možete pronaći na: <https://kossev.info/en/kosovo-news-patriarch-porfirije-orthodox-church/>

Ulaganja u infrastrukturu u područjima naseljenim

Srbima: Na severu su ispitanici intervjuisani za ovaj izveštaj istakli da su najnovija ulaganja u opštine sa srpskom većinom uglavnom bila usmerena na sela i područja naseljena albanskom zajednicom, kao i područja oko baza Policije Kosova, a ne na područja u kojima žive Srbi. U istočnom delu Kosova, jedino značajno vladino ulaganje je regionalni put (Priština-Gnjilane - Bela Zemlja), što će takođe koristiti srpskom stanovništvu - posebno iz opština sa srpskom većinom u regionu Gnjilana i Gračanice - nakon završetka. U centralnom Kosovu nije bilo novih investicija, a postojeća infrastruktura nije bila dovoljno održavana. Nekoliko područja je i dalje bez rasvete, odgovarajućih šahtova i čistih reka. Poslednja investicija, koju je finansirala EU, bila je izgradnja škole. Na zapadu Kosova je jedno selo naseljeno Srbima imalo koristi od investicija.

Imovinski problemi: Predstavnici zajednice pričaju da imovinski problemizasrpskuzajednicu idalje postoje. Vlasnici imovine i dalje se suočavaju sa izazovima u pokušajima da povrate posed putem sudskih procesa, uglavnom zbog dugotrajnih sudskih procesa i komplikovanog tereta dokazivanja sa protokom vremena. Jedno novo nezakonito zauzimanje imovine dogodilo se 2024. godine.²⁵ Neke nekretnine u vlasništvu Srba u centrima gradova uzurpirane su tokom godina, uz ograničene institucionalne mere preduzete za rešavanje situacije. Predstavnici zajednice govore o nezadovoljstvu efikasnošću reakcije organa za sprovođenje zakona na provale, napominjući da ovo obično ostaje nerazrešeno. U nekim slučajevima, kao što je Gračanica, deo problema je mali broj policajaca dostupnih za reagovanje i potom praćenje provala. Tokom 2024. godine prijavljeno je 17 incidenata protiv imovine kosovskih Srba.²⁶

²⁵ Pogledajte izveštaj Monitora OEBS za imovinu na: <https://www.osce.org/files/f/documents/8/7/588101.pdf>

²⁶ Pogledajte izveštaj Monitora OEBS za imovinu na: <https://www.osce.org/files/f/documents/1/3/574442.pdf>

²⁷ Za više informacija o eksproprijaciji i drugim pitanjima vezanim za imovinu i ljudska prava, pogledajte izveštaj „Stanje ljudskih prava na severu Kosova“ organizacije AKTIV na: <https://ngoaktiv.org/wp-content/uploads/2024/06/Human-rights-situation-in-Northern-Kosovo-1.pdf>

²⁸ Pogledajte Izveštaj EU o Kosovu za 2023. godinu na: https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/760aacca-4e88-4667-8792-3edo8cdd65c3_en?filename=SWD_2023_692%20Kosovo%20report_o.pdf

²⁹ Za više informacija o eksproprijacijama u dve pogođene opštine, pogledajte izveštaj generalnog sekretara UN-a o Misiji privremene uprave Ujedinjenih nacija na Kosovu (UNMIK) na: https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/s_2024_741-en.pdf

³⁰ Pogledajte Monitor imovinskih prava OEBS na: <https://www.osce.org/files/f/documents/1/3/574442.pdf>

³¹ Više o problemu benzinskih pumpi pogledajte na: <https://kossev.info/exfis-and-google-show-that-they-know-more-than-the-privatization-agency-kosovo-online-latest-news/>

Značajna tačka pritužbi zajednice su eksproprijacije u opštinama sa srpskom većinom koje su sprovodile centralne institucije Kosova poslednjih godina. Uglavnom, zajednica smatra da su ove eksproprijacije netransparentne, sprovedene putem nepravilnih procedura i bez odgovarajućeg razmatranja interesa pogođenih kosovskih Srba. Najčešće citirani slučajevi su eksproprijacije iz 2024. godine koje je sprovedla vlada Kosova u Zubinom Potoku i Leposaviću, a koje su sprovedene u svrhu izgradnje policijskih baza²⁷. Slučajevi su navedeni u izveštaju Evropske komisije o Kosovu iz 2023. godine, u kojem se takođe navodi da je doneseno nekoliko sudskih presuda u korist srpskih podnosilaca tužbi iz dve opštine, uz utvrđivanje da eksproprijacije nisu bile u skladu sa zakonskim procedurama u smislu pružanja obrazloženja legitimnog javnog interesa²⁸. U maju 2024. godine, vlada Kosova je donela odluku o eksproprijaciji zemljišta u dve pogođene opštine, uprkos pomenutoj sudskoj odluci, a u julu je eksproporisano zemljište u Zubinom Potoku prebačeno Ministarstvu unutrašnjih poslova. Odluka drugostepenog suda o ovom pitanju je u toku²⁹. Ispitanici u Gračanici takođe su naveli dva tekuća procesa eksproprijacije od strane vlade Kosova, koji utiču na zemljište u vlasništvu opštine. Jedan je za mentalnu bolnicu, a drugi za očuvanje kulturne baštine vezane za rimsko nalazište Ulpijana. Kako su rekli, nije bilo javnih rasprava o ovom pitanju, a opština je tek obaveštena o pokretanju procesa eksproprijacije nakon što je vladina odluka bila doneta. Opština je stoga podnela pravni zahtev u tom smislu. Istovremeno, a posebno u vezi sa zemljištem eksproporisanim za mentalnu bolnicu, zajednica smatra da izbor lokacije nije adekvatan za tu svrhu. Redovna publikacija OEBS-a pod nazivom Monitor imovinskih prava, objavljena sredinom 2024. godine, napominje da je 211 privatnih nekretnina u vlasništvu kosovskih Srba bilo predmet eksproprijacije na Kosovu tokom izveštajnog perioda (januar-juni 2024.), sve u regionima³⁰ Mitrovice i Peći.

Sredinom 2024. godine, kosovska Agencija za privatizaciju zatvorila je pet benzinskih pumpi u severnim opštinama zbog nedostatka licenci od strane kosovskih institucija. Nakon toga je raspisan javni tender za benzinske pumpe, koji je zaključen dodelom ugovora naftnim kompanijama sa vlasnicima albanskog porekla.³¹

Politička zastupljenost i zagovaranje: Otkako su Srbi iz četiri severne opštine napustili institucije Kosova 2022. godine, postoji vakuum u zastupljenosti, ostavljajući srpsku zajednicu bez glasa za rešavanje njihovih problema. Ovo je posebno akutno kada je u pitanju Skupština Kosova i u smislu lokalne uprave u severnim opštinama. Politički predstavnici pokazali su nedostatak razumevanja za potrebe svojih birača, posebno izvan izbornih ciklusa. Srpska zajednica se oseća nepredstavljenom i niko je ne čuje, ne samo od strane političkih predstavnika već i od strane Beograda, Prištine i međunarodne zajednice. Dok srpski politički predstavnici ostaju na svojim pozicijama u područjima južno od Ibra, posebno u lokalnoj upravi, i dalje se pominju problemi u pogledu efikasne zastupljenosti. Komunikacija između opština kojima upravljaju predstavnici Srpske Liste i ministarstava centralne vlade je ograničena ili nepostojeća, što rezultira nedostatkom investicija u ovim opštinama i raznim administrativnim preprekama. Očigledno je da lokalne vlasti ovih opština nisu u mogućnosti da preduzmu bilo kakvu inicijativu koja ima dimenzije vezane za nadležnost centralne vlade i stoga zahteva saradnju lokalne i centralne vlade. U Štrpcu, ova situacija je takođe imala negativne efekte na upravljanje skijalištem Brezovica, gde opština negativno doživljava intervencije centralne vlade u upravljanje ovim kompleksom ³². Sličan problem se odnosi na potencijalnu obilaznicu oko Gračanice, čija je izgradnja pokretana kao mogućnost od 2015. godine, ali nije završena. Problemi i dalje postoje i u drugim sferama, kako su izvestili ispitanici za ovaj izveštaj; na primer, u Gračanici, loša komunikacija između lokalne stanice Policije Kosova i opštine uzrokuje ograničenja u policijskom radu i smanjenu sposobnost građana da stupe u dijalog sa policijom.

³² Više informacija možete pronaći na: <https://telegrafi.com/en/qendra-e-skijimit-brezovica-potencial-kosoves-apo-kaos/>

Sprovođenje zakona i pravosuđe: Specifičnosti u vezi sa policijskim radom u četiri severne opštine sa većinskim srpskom populacijom nastavile su se tokom 2024. godine, mada sa određenim nivoom normalizacije u odnosu na prethodnu godinu. Nakon raznih bezbednosnih incidenata tokom 2021. i 2022. godine, odlučujući trenutak u pogledu policijskog rada bile su ostavke lokalnih Srba i napuštanje svih kosovskih institucija u novembru 2022. godine.³³

Preko 500 policajaca srpske nacionalnosti podnelo je ostavku, što je stvorilo vakuum u sprovođenju zakona i na kraju smanjilo poverenje u Policiju Kosova među lokalnim Srbima, jer su policajci koji su dali ostavku zamenjeni policajcima iz redova kosovskih Albanaca. Posebno je prisustvo specijalnih policijskih jedinica, sastavljenih isključivo od etničkih Albanaca, bio snažan izvor nezadovoljstva lokalne srpske zajednice. Ove jedinice se smatraju izvorom represije, a ne zaštite, posebno tokom njihove aktivnije faze patroliranja i pretraga na kontrolnim punktovima. Percepcija etnički motivisanog policijskog rada specijalnih jedinica na severu bila je potkrepljena njihovim veličanjem na društvenim mrežama. U mnogim slučajevima, kako je utvrđeno zajedničkom studijom OCD iz decembra 2024. godine³⁴, Pripadnici Policije Kosova koristili su društvene mreže, posebno TikTok, za promovisanje albanskih nacionalnih i nacionalističkih tonova, kršeći najmanje 13 disciplinskih propisa i Ustav Kosova. Studija je identifikovala preko 14.000 objava povezanih sa Policijom Kosova, pri čemu je samo „haštag“ #njesiaspecialekosoves (prevod: specijalna policijska jedinica Kosova) generirao 270 miliona pregleda. Mnoge od ovih objava koriste nacionalističku muziku, prikazujući policiju kao osobu koja promoviše albanske nacionalne/nacionalističke ciljeve, a ne Ahtisarijevu viziju Kosova kao multietničke države. Gore navedeni izveštaj civilnog društva uključuje preko 140 fotografija 300 policajaca koji pokazuju ilegalne oznake, nacionalne simbole i gestove, potkopavajući građanski i multietnički karakter bezbednosnih institucija Kosova.

³³ Za više informacija o bezbednosnim pitanjima na severu Kosova tokom 2022. i 2023. godine, pogledajte izveštaj pod nazivom „Razotkrivanje bezbednosnih izazova unutar zajednice kosovskih Srba“ od strane AKTIV-a na: https://ngoaktiv.org/wp-content/uploads/2023/11/Unmasking-Security-Challenges_Final-1.pdf

³⁴ Pogledajte izveštaj „Etnizacija kosovske policije: Erozija Ahtisarijevih osnova građanske i multietničke institucije“ civilnog društva na severu Kosova na: https://ngoaktiv.org/wp-content/uploads/2024/12/Ethnization-of-Kosovo-Police-ENG-1_compressed-1.pdf

³⁵ Potpuni popis spomenutih slučajeva nalazi se u bazi podataka AKTIV-a, a zabeležen je i kod nekoliko ispitanika u ovom izveštaju.

³⁶ Za više informacija o slučaju, pogledajte : <https://kossev.info/mitrovica-resident-alleges-police-abuse-after-detention-incident-kosovo-police-deny-claims/>

U međuvremenu je došlo do određenog poboljšanja situacije: u julu 2023. godine raspisan je javni poziv za nove policajce i dodatna 74 policajca i policajaca iz nevećinskih zajednica - uključujući tu 45 Srba - raspoređeno je na severu. U januaru 2025. godine održana je ceremonija dodele diploma 61. generacije kadeta Policije Kosova, koja je obuhvatila 462 nova policajca, od kojih su 79 bili Srbi. Velika većina novih srpskih kadeta došla je iz područja južno od Ibra, ali su uglavnom raspoređeni na sever. Dok novi regruti poboljšavaju raspored policije na severu, ispitanici iz srpskih opština južno od Ibra prijavili su kontinuirani nedostatak etnički srpskih policajaca tamo, što negativno utiče na policijski rad. Na primer, funkciju regionalnog komandanta policije za severni region i dalje obavlja policajac kosovski Albanac (raniji zamenik, nije poreklom sa severa Kosova), pri čemu zajednica veruje da bi se sposoban policajac kosovski Srbin koji bi bio prebačen na ovu funkciju mogao pronaći u područjima južno od Ibra. Slično tome, specijalne policijske jedinice su u međuvremenu smanjile svoju aktivnost na kontrolnim punktovima, što je sveukupno dovelo do poboljšanog osećaja normalizacije kada je u pitanju bezbednost na severu Kosova.

Lokalna srpska zajednica i dalje negativno doživljava specijalne jedinice i očekuje potpunu normalizaciju koja bi obuhvatila smanjeno prisustvo specijalnih jedinica i znatno povećan redovni policijski nadzor koji bi sprovodile snage koje odražavaju lokalni etnički sastav. Periodične tvrdnje o prekomernom policijskom nadzoru doprinose ovoj percepciji. Uprkos opštem poboljšanju, 2024. godine dogodio se niz takvih incidenata. To je uključivalo slučajeve³⁵ neovlašćenog pretresa mobilnih telefona, verbalnog zastrašivanja, prekomerne upotrebe sile, zlostavljanja pritvorenika i raznih proceduralnih kršenja (kao što su nedovoljna uključenost tužilaca u planirane operacije, kažnjenja u dostupnosti advokatima odbrane i produženi pritvor pre suđenja). Značajan je bio slučaj Miloša Subotića iz severne Mitrovice, koji je tvrdio da ga je Policija Kosova fizički zlostavljala tokom hapšenja i pritvora u oktobru 2024. godine, kao i da mu je uskraćen niz drugih prava. Slučaj je naišao na snažno negodovanje lokalne zajednice i civilnog društva, a njime se bavio i Inspektorat policije Kosova, koji je preporučio suspenziju za dvojicu policajaca koji su u to uključeni, ali je potom dozvolio njihov povratak na posao dok traje istraga.³⁶

³⁷ Za više informacija o slučaju, pogledajte: <https://kossev.info/kosovo-online-latest-news-serbian-democracy-party-leader-faces-48-hour-detention-civil-society-calls-for-immediate-release/>

³⁸ Pogledajte godišnji izveštaj Ombudsmana za Kosovo na: <https://oik-rks.org/en/2025/03/28/the-ombudsperson-submitted-the-annual-report-for-2024-to-the-assembly-of-the-republic-of-kosovo/>

JJoš jedan slučaj koji je privukao široku pažnju zajednice i medija bio je slučaj političara kosovskih Srba Aleksandra Arsenijevića, kojeg je prvobitno uhapsila kosovska policija tokom posete premijera Aljbina Kurtija severu u septembru 2024. godine, jer je u znak protesta dunuo u zviždaljku u blizini premijera. Arsenijević je pušten nakon nekoliko sati, ali je potom tokom godine još nekoliko puta pritvaran zbog istog problema: uzbunjivanje na protestima u blizini javnih vlasti (policije, lokalnih i centralnih predstavnika vlasti). U lokalnoj zajednici, ali i među značajnim organizacijama civilnog društva Albanaca sa Kosova, slučaj Arsenijević je percipiran kao nezakonito hapšenje i ometanje prava na mirne proteste.³⁷

Tokom godine, Institucija ombudsmana na Kosovu primila je 59 žalbi zbog prekomerne upotrebe sile od strane Policije Kosova, od kojih je 25 prihvaćeno kao prihvatljivo. Broj prijavljenih slučajeva u ovoj kategoriji je znatno veći od proseka poslednjih godina. Policijski inspektorat Kosova primio je 7 slučajeva vezanih za prekomernu upotrebu sile ili slične prekršaje, što je rezultiralo suspenzijom tri policajca.³⁸

U drugim opštinama sa srpskom većinom (tj. južno od Ibra), ukupna bezbednosna situacija nije pokazivala karakteristike utvrđene na severu, iako su ispitanici primetili opšti porast nacionalizma. Umesto toga, ispitanici su primetili činjenicu da je interesovanje za policijski posao među mladim Srbima značajno opalo u odnosu na prethodne godine, jer mnogi smatraju da je Policija Kosova politički instrumentalizovana i neprijateljski nastrojena prema srpskoj zajednici. Osim toga, Srbi koji se prijave i budu regrutovani imaju tendenciju da budu poslani na sever, ostavljajući srpska područja južno od Ibra i dalje sa smanjenim prisustvom srpskih policajaca. U kombinaciji sa činjenicom da novi regrutovani albanski policajci uglavnom ne govore srpski jezik, povećali su se slučajevi komunikacije samo na albanskom jeziku - usmene ili pismene (saobraćajne kazne i slično). Ispitanici iz Gračanice prijavili su porast provokacija na etničkoj osnovi koje su se intenzivirale na njihovom delu puta Priština - Gnjilane, što smatraju neprimerenim radom od strane lokalne Policije Kosova.

³⁹ Pogledajte predsednikovu izjavu za javnost o imenovanju: <https://president-ksgov.net/en/the-president-of-the-republic-of-kosovo-vjosa-osmani-at-the-proposal-of-the-judicial-council-of-kosovo-has-decreed-one-judge-with-an-initial-mandate/>

⁴⁰ Više informacija možete pronaći na: <https://radiokontaktplus.org/en/News/announcement-of-eight-nvo-100-appointed-notaries%2C-none-from-the-Serbian-community/76618/>

Što se tiče rada pravosudnih institucija, svi srpski članovi integrisanog pravosuđa severnog Kosova takođe su napustili ove institucije istovremeno sa policijom (novembar 2022.). Prema dostupnim podacima, ukupno 25 sudija, 10 tužilaca i oko 140 dodatnih članova osoblja podnelo je ostavke na svoje pozicije. Nadležne kosovske institucije još nisu donele odluke u vezi sa ostavkama srpskih sudija i tužilaca, a one su trenutno u postupku preispitivanja. U međuvremenu, vlasti su privremeno premestile osoblje iz drugih regiona u severnu Mitrovicu, ali broj ljudstva ostaje mali. Zbog smanjenog kapaciteta, veliki broj predmeta je na čekanju, a obrađuju se samo hitni predmeti, dok se broj nerešenih predmeta povećao.

U opštinama sa srpskom većinom južno od Ibra situacija je drugačija. Srpske sudije, tužioci i osoblje nisu napustili ove institucije, a prisustvo osnovnih sudova u opštinama - sa osobljem u skladu sa lokalnim etničkim sastavom - značajna je karakteristika njihove generalno pozitivne percepcije u zajednici. Ispitanici su istakli lakoću u komunikaciji sa svojim lokalnim sudovima (sa srpskim osobljem), ali su takođe bili generalno pozitivni u pogledu obezbeđivanja prevoda i tumačenja od strane viših sudova (sa većinom albanskog osoblja), što se čini više sistematičnim od proseka za druge kosovske institucije. Neki problemi i dalje postoje u vezi sa objavljivanjem presuda na srpskom jeziku. Tokom 2024. godine, Sudski savet Kosova uključio je tri kosovska Srbina u svoju preporuku za poziciju sudije, a samo jednog od njih je na kraju imenovala predsednica Vjosa. Osmani ³⁹. Na Kosovu radi samo jedan ovlašćeni notar iz redova kosovskih Srba, uprkos nedavnom pozivu za zapošljavanje za popunjavanje 100 notarskih pozicija koje je trebalo da uključuju osam (8) kosovskih Srba, ali Ministarstvo pravde nije imenovalo nijednog, iako je navodno bilo kvalifikovanih kandidata iz zajednice ⁴⁰. Zatvorima takođe nedostaje osoblje koje govori srpski, uključujući i one gde govornici srpskog čine značajan broj zatvorenika koji služe kaznu.

Obrazovanje: Jedan od ključnih izazova za škole koje rade po srpskom nastavnom planu i programu je drastično smanjenje broja učenika, u nekim slučajevima i do nule po razredu, zbog migracija i nepovoljnih društveno-političkih uslova. Naši ispitanici su pomenuli nedavnu informaciju koju su objavili mediji i obrazovne vlasti da je u školskoj 2024/25. godini u srednjim školama koje rade po srpskom nastavnom planu i programu širom Kosova upisano oko 1.000 učenika manje.⁴¹ Iz ličnog iskustva, ispitanici su takođe govorili o odlasku mladih u godinama neposredno nakon obrazovanja: tako je jedan od ispitanika završio srednju školu 2016. godine u razredu od 29 učenika, među kojima je danas na Kosovu ostalo samo 10. Takođe su naveli niz razreda iz tehničkih profesija koji više ne postoje, na primer u oblasti Gračanice, zbog nedostatka učenika. Osim toga, nedostaje transparentnost u zapošljavanju nastavnika. Iako je poslednjih godina bilo povremenih otvorenih radnih mesta, proces se često smatra netransparentnim i ne odražava stvarne potrebe škola. Dalje, deo škola radi u malim, neadekvatno opremljenim zgradama, često bez osnovnih prostora. Nedostatak ulaganja u školsku infrastrukturu negativno utiče na okruženje za učenje. Školski udžbenici takođe nisu dostupni na Kosovu. Ispitanici su napomenuli da su do pre nekoliko godina postojali načini da škole nabave udžbenike, dok je sada roditeljima ostalo da ih nabave u Srbiji i „prokrijumčare na Kosovo“. Najzad, učenicima u školama gde se nastava odvija po srpskom nastavnom planu i programu nedostaje pristup širim kulturnim i obrazovnim iskustvima, kao što su posete muzejima, izložbe i predstave.

Zdravstvo: Zdravstveni sistem na Kosovu kojim upravlja Republika Srbija, suočava se sa nekim od istih problema kao i obrazovni sistem: iseljavanje, nedostatak zgrada i opreme, kao i održavanje, finansije i upravljanje. Među ključnim problemima koji su se pojavili poslednjih godina je nedostupnost lekova iz Srbije. Nisu bili dostupni čak ni nakon otvaranja trgovine sa Srbijom 2024. godine, jer je njihova prodaja na Kosovu i dalje ilegalna. Bolnice kojima upravlja Srbija stoga imaju veliki nedostatak lekova koje finansira država, te pacijenti i njihove porodice moraju kupovati alternative na lokalnom tržištu ili putovati u Srbiju. Iako je medicinskim ustanovama kojima upravlja Republika Srbija dozvoljeno da nastave sa radom, značajan slučaj se dogodio u januaru 2024. godine kada je kosovska policija zatvorila mali društveni centar u Prištini, koji se nalazio pored sedišta policije. Pored toga što je služio kao centar zajednice, centar je pružao ograničenu i osnovnu medicinsku negu i prevezio svoje posetioce u bolnice u srpskim područjima kada je to bilo potrebno.

⁴² Za više informacija pogledajte na: <https://telegrafi.com/en/lejohe-t-votimi-dokumente-identifikimi-te-kosoves-afat-te-skaduar/>

Izbori: Izbori na Kosovu održani 9. februara 2025. godine obeleženi su značajnim organizacionim propustima. Ovi nedostaci su posebno uticali na zajednicu kosovskih Srba i raseljena lica (IRL) koja žive u Srbiji. Jedna od glavnih zabrinutosti bio je nedostatak pristupa informacijama vezanim za izbore na srpskom jeziku, uprkos tome što je to službeni jezik. Centralna izborna komisija (CIK) nije pravovremeno objavila ažuriranja na srpskom jeziku na svojoj Internet stranici i platformama društvenih mreža, što je biračima koji govore srpski jezik otežalo informisanje. Kampanja informisanja birača takođe je bila neadekvatna, pri čemu je većina materijala objavljena samo na albanskom jeziku, a uložen je značajan napor da se obezbedi širi doseg. Dalja pitanja uključivala su nominaciju i imenovanje biračkih odbora (BO), posebno na severu Kosova, što je izazvalo zabrinutost u vezi sa transparentnošću. Proces podnošenja pritužbi i žalbi na izbore nije bio efikasno saopšten biračima koji govore srpski jezik. Osim toga, odluka CIK-a u poslednjem trenutku da dozvoli glasanje na osnovu isteklih ličnih karata stvorila je nedoslednosti među različitim grupama birača. ⁴² Još jedno kritično pitanje bilo je de facto isključenje raseljenih osoba koje žive u Srbiji iz glasanja izvan Kosova (OOK) zbog nepostojeće poštanske usluge između Kosova i Srbije. Ovo nije direktno pitanje CIK-a, ali izborne vlasti su bile svesne da raseljena lica u Srbiji neće imati mogućnost glasanja putem pošte bez ikakvih dodatnih olakšica, kao što je bilo jasno u prethodnim izbornim ciklusima.

Preporuke

- Vlada Kosova treba da pronađe načine za ublažavanje problema zajednice povezanih sa ukidanjem dinara. Mogli bi se razmotriti posebni aranžmani, uključujući proširenje bankarskih usluga u srpskim područjima i saradnju sa bankarskim sektorom oko lakših i jeftinijih transfera iz srpskih banaka.
- Vlada Kosova treba da se angažuje u smislenom dijalogu sa srpskom zajednicom širom Kosova kako bi ih čula i odgovorila na njihove potrebe, posebno u pogledu institucionalnog delovanja.
- Vlada Kosova treba da uloži sve napore kako bi omogućila i olakšala potpunu normalizaciju na severu Kosova. To uključuje saradnju sa izabranim predstavnicima zajednice, civilnog društva i udruženja građana, u cilju potpunog povratka Srba u institucije Kosova. Uz potpunu normalizaciju, Vlada treba da razmotri smanjenje ili potpuno povlačenje specijalnih jedinica Policije Kosova sa severa.

- Ministarstvo unutrašnjih poslova i Policija Kosova treba da nastave regrutovanje pripadnika zajednice kosovskih Srba u policiju i da povećaju njihovo prisustvo i severno i južno od reke Ibar. Treba pojačati napore u istragama tvrdnji o prekomernom policijskom delovanju, uključujući i prošireno prisustvo Inspektorata policije Kosova na severu.
- Centralne institucije Kosova trebalo bi da pokazuju veću fleksibilnost prema preduzećima u vlasništvu Srba na severu, omogućavajući im odgovarajuće vreme i administrativnu jasnoću za registraciju preduzeća u kosovskom sistemu.
- Vlada Kosova i nadležna resorna ministarstva bi trebalo da poboljšaju komunikaciju i saradnju sa rukovodstvom opština sa srpskom većinom širom Kosova i omoguće neometanu saradnju u upravljanju projektima ključnim za lokalnu zajednicu.
- Vlada Kosova treba da poboljša transparentnost i dijalog sa članovima zajednice i opštinama pogođenim eksproprijacijom zemljišta i da svaku eksproprijaciju sprovede u skladu sa utvrđenim procedurama, zakonima i sudskim odlukama.
- Pitanja vezana za institucije na Kosovu kojima upravlja Republika Srbija treba rešavati putem dijaloga o normalizaciji odnosa uz posredovanje EU i/ili bliskom komunikacijom sa pogođenom zajednicom.
- Pružanje usluga na srpskom jeziku od strane kosovskih institucija trebalo bi da bude sistematičnije i zasnovano na konkretnoj administrativnoj politici, a ne ad hoc. Preporuke Poverenika za jezike Kosova treba striktnije poštovati.
- Pitanja vezana za priznavanje diploma treba rešavati prioritetno, uz posebne administrativne aranžmane koji će omogućiti akreditaciju diploma škola i univerziteta iz Srbije kao gest dobre volje koji poboljšava zapošljivost zajednice na Kosovu.
- Poboljšati kampanju informisanja birača vezanu za izbore obezbeđivanjem jednake zastupljenosti jezika, posebno na srpskom jeziku, uz pojačanje napora za informisanje putem plaćenih oglasa. Sprovesti Zakon o upotrebi jezika tako što će sav sadržaj vezan za izbore biti dostupan na svim priznatim jezicima na Kosovu na svim zvaničnim platformama.
- Razmotriti posebne aranžmane za glasanje izvan Kosova (OoK) za raseljena lica koja žive u Srbiji kako bi se obezbedilo njihovo učestvovanje. Razmotriti uključivanje OEBS-a u tom pogledu, kao što je to bio slučaj u prošlosti.
- Poboljšati transparentnost u imenovanju biračkih odbora (BO) kako bi se obezbedio pravičan i nepristrasan izborni proces. Poboljšati koordinaciju između opštinskih izbornih komisija u opštinama sa srpskom većinom i Centralne izborne komisije.

⁴³ Prethodne procene problema zajednica dostupne su u izveštaju „Procena statusa prava nevećinskih zajednica na Kosovu: Mapa puta za poboljšanje prava nevećinskih zajednica“ od strane AKTIV-a: <https://ngoaktiv.org/wp-content/uploads/2024/02/Mapa-puta-za-unapredjenje-prava-nevecinskih-zajednica-ENG-1.pdf>

Institucionalni pristup na goranskom jeziku: Institucionalni pristup goranskom jeziku je ograničen, pri čemu su srpski i bosanski (koje ova zajednica uglavnom poznaje) zvanično priznati, ali su nedosledno implementirani. Opštinska obaveštenja i sednice skupština često su loše prevedeni ili se uopšte ne prevode. U sudovima i policiji jezičke barijere otežavaju građanima da komuniciraju o svojim problemima. Važna obaveštenja, poput subvencija, kasne, a ponekad se dele samo na privatnim profilima, a ne na službenim kanalima.

Ekonomski i radni status goranske zajednice: Ekonomska i radna situacija goranske zajednice ostaje teška, sa malo lokalnih mogućnosti za zapošljavanje i institucionalnih inicijativa koje ne uspevaju da zadovolje njihove potrebe. Iako su postojali neki programi za zapošljavanje mladih na centralnom nivou, oni su zahtevali putovanje u Prištinu, što je bilo nepraktično za mnoge iz Dragaša. Trebalo je da ministarstva zaposle 10% pripadnika manjina, ali to nije efikasno sprovedeno zbog niske stope prijave.

Subvencije su bile minimalne i često pod političkim uticajem, a koristi su išle subjektima povezanim sa određenim političkim ličnostima, dok su mala goranska i bošnjačka domaćinstva bila isključena zbog visokih kriterijuma za podobnost.

Bezbednosna situacija: Broj krađa u pograničnim područjima Dragaša značajno je smanjen u 2024. godini u poređenju sa prethodnim godinama. Dok je ranije bilo 5-6 krađa mesečno, uključujući provale u kuće i krađu stoke, ukupan broj zabeleženih incidenata pao je na manje od 10 za celu godinu. Ovo poboljšanje pripisuje se povećanim graničnim patrolama, posebno od strane specijalnih jedinica iz Prištine i prisustvu KFOR-a, a ne lokalne policije Dragaša. Nasuprot tome, krađe su uglavnom ostale nerešene više od dve decenije u prošlosti, verovatno zbog počinitelaca koji dolaze iz Albanije i slabih policijskih reakcija.

Regrutacija u Policiji Kosova: Broj policajaca Goranaca na Kosovu značajno se povećao u poslednje tri godine, sa 20-30 novih regruta, u poređenju sa samo jednim ili dva svake dve godine u poslednjoj deceniji. Svaka nova generacija policajaca sada uključuje 5-7 pripadnika Goranca, što je pozitivan, ali i dalje nedovoljan pomak. Potrebno je više napora kako bi se podstakli mladi Goranci da se prijave. Međutim, nijedan Goranac se nije pridružio Bezbednosnim snagama Kosova (Vojska), niti se iko prijavio.

Ključna obrazovna pitanja: Ključna obrazovna pitanja za goransku zajednicu uključuju zastarelu infrastrukturu, loše uslove u mnogim školama i nedostatak investicija. Kao što su istakli ispitanici intervjuisani za ovaj izveštaj, uprkos više od dve decenije od uspostavljanja obrazovnog okvira na Kosovu, škole i dalje koriste staru opremu, a nekim školama nedostaju osnovne potreštine poput grejanja i odgovarajućih materijala.

Obrazovni sistem za goransku decu podeljen je na one koji prate nastavni plan i program Republike Srbije i one koji prate kosovski nastavni plan i program na bosanskom jeziku. Poslednjih godina primećen je određen nivo pritiska od strane kosovskih institucija usmeren ka zatvaranju škola pod upravom Srbije u Dragašu, ali to nije dovelo do zatvaranja sistema u opštini. Sveukupno, budućnost obrazovanja i perspektive mladih u zajednici ostaju nerešene.

Turistički potencijal Gore: Gora ima značajan turistički potencijal, ali razvoj je otežan političkim strukturama unutar bošnjačke i goranske zajednice. Turističke koristi se često preusmeravaju većinskim zajednicama, sa primerima poput hotela u Brodu koji je u vlasništvu pripadnika etničke većine i nudi malo goranskoj zajednici.

Razvoj hidroelektrana u regiji negativno je uticao na ekološku sredinu, a Goranci nisu imali koristi od ovih projekata. Uprkos ugovorima koji obećavaju da će 50% proizvedene energije biti usmereno u lokalnu regiju, Goranci i dalje nemaju pristup električnoj energiji, a sredstva iz elektrana prvenstveno koriste većinskoj zajednici, uz malo mogućnosti zapošljavanja za Gorance.

Problemi vezani za imovinu ili bezbednost: Goranska zajednica suočava se sa značajnim izazovima u vezi sa nasiljem u porodici i oduzimanjem imovine. Institucije uglavnom ne reaguju, sa sporim sudskim procesima, neefikasnim policijskim akcijama i čestim puštanjem zlostavljača, ostavljajući žene bez mesta za odlazak, često ih time prisiljavajući da napuste svoje domove. Pored ovoga, mnogi Goranci su se suočili sa nezakonitim prisvajanjem zemljišta od strane pripadnika većinske zajednice, pri čemu se stari dokumenti često ne priznaju. Pravni procesi su spori, ostavljajući ljude bez njihovog zakonitog zemljišta i uzrokujući stalne sukobe.

Ukidanje dinara i zatvaranje srpskih institucija na Kosovu:

Kako su istakli predstavnici zajednice tokom istraživanja za ovaj izveštaj, ukidanje dinara i srpskih institucija na Kosovu značajno je uticalo na goransku zajednicu, posebno u prvim mesecima. Suočavali su se sa poteškoćama u prevozu, plaćajući i do 50 evra za privatne kombije da bi stigli do Raške. Na kraju su uspeli da otvore račune za slanje novca direktno iz Srbije, ali banke naplaćuju mesečnu naknadu od deset evra, uz dodatne troškove održavanja računa. Ovaj sistem je dodao finansijski teret, posebno za one u teškoj situaciji i donosio je teškoće u pristupu neophodnim lekovima, uprkos tome što je na kraju rešio neke od početnih problema.

Nedavna nova pitanja ili poboljšanja: U 2024. godini, goranska zajednica suočila se sa nekoliko značajnih izazova. Neke grupe kosovskih Albanaca, posebno iz regiona Opoje u Dragašu, vrše pritisak putem društvenih mreža, iznoseći izmišljene optužbe i stvarajući atmosferu straha. To je dodatno doprinelo emigraciji više od 30% goranskog stanovništva od 2011. godine, prema procenama ispitanika za ovaj izveštaj, pri čemu mnogi odlaze zbog nedostatka političke, ekonomske i socijalne zaštite. Nasilje u porodici nastavlja da bude ozbiljan problem, sa neefikasnim reakcijama policije i pravosuđa, što je pogoršano time što mnogi goranski policajci postaju deo sistema koji ne uspeva da reši ove probleme. Poljoprivrednici u regionu takođe se bore sa nedostatkom subvencija i podrške, što neke navodi da razmišljaju o prodaji svoje stoke i odlasku.

Političko predstavljanje i zagovaranje: Politički predstavnici su uglavnom bili neefikasni u zalaganju za prava i dobrobit goranske zajednice. Zajednica se oseća napušteno, a političke stranke su nezainteresovane ili nespremne da reše njihove probleme, ostavljajući doznake iz dijaspore kao jedini izvor podrške. Ova situacija odražava duboki deficit u političkoj zastupljenosti i institucionalnoj zaštiti Goranaca.

Preporuke

- Predvođena Ministarstvom pravde, Vlada Kosova bi trebalo da poboljša zaštitu od nasilja u porodici i obezbedi bolju zaštitu za pripadnike goranske zajednice koji su u riziku.
- Centralne institucije Kosova trebalo bi da ojačaju pravni okvir kako bi sprečile nezakonito prisvajanje zemljišta i pojednostavile sudske procese za imovinske sporove.
- Vlada Kosova treba da poboljša mogućnosti zapošljavanja za mlade Gorance decentralizacijom pristupa programima obuke i zapošljavanja koje sponzoriše država.
- Vlada Kosova treba da obezbedi bolje poljoprivredne subvencije i ciljanu ekonomsku podršku za održavanje lokalnih poljoprivrednih i stočarskih preduzeća, kao i da ojača praćenje javnih sredstava kako bi se obezbedila pravedna raspodela goranskim preduzećima i domaćinstvima.
- Ministarstvo obrazovanja treba da poboljša školsku infrastrukturu i obezbedi pristup modernim obrazovnim materijalima, uključujući tu i resurse na srpskom/bosanskom jeziku.
- Pružanje usluga na srpskom i bosanskom jeziku od strane kosovskih institucija trebalo bi da bude sistematičnije i zasnovano na konkretnoj administrativnoj politici, a ne ad hoc. Preporuke Kancelarije poverenika za jezike Kosova treba strože poštovati.
- Vlada Kosova, regulatori medija i civilno društvo trebalo bi da se angažuju u suzbijanju zastrašivanja Goranaca i njihovih zajednica na društvenih mrežama putem kampanja za angažman zajednice i podizanje svesti.

⁴⁴ Prethodne procene problema zajednica dostupne su u izveštaju „Procena statusa prava nevećinskih zajednica na Kosovu: Mapa puta za poboljšanje prava nevećinskih zajednica“ od strane AKTIV-a: <https://ngoaktiv.org/wp-content/uploads/2024/02/Mapa-puta-za-unapredjenje-prava-nevecinskih-zajednica-ENG-1.pdf>

⁴⁵ Pogledajte izveštaj na: https://api.raportodiskriminimin.org/uploads/documents_publications/f6afcf78-fe49-4940-ba51-b4a51a3895e8.pdf

Pristup uslugama i socio-ekonomska integracija: Kao što su za ovaj izveštaj istakli ispitanici i kao što je utvrđeno u drugim izveštajima o pitanjima zajednice, pripadnici zajednica Roma, Aškalija i Egipćana na Kosovu suočavaju se sa značajnim socijalno-ekonomskim izazovima, uključujući tu ograničen pristup obrazovanju, zdravstvenoj zaštiti i socijalnim uslugama. Naponi za integraciju često su nedovoljni, uveliko se oslanjaju na kratkoročne, od spolja finansirane projekte, a ne na dugoročnu, sistemsku podršku lokalnih i centralnih institucija. Nedostaju sveobuhvatne, održive strategije za razvoj zajednice, što dovodi do odsustva napretka nakon prestanka spoljnog finansiranja. Diskriminacija, administrativne prepreke i jaz između sistema usluga na Kosovu i u Srbiji pogoršavaju situaciju. Pored toga, visoke stope napuštanja školovanja i ograničene mogućnosti za zapošljavanje dodatno doprinose socio-ekonomskoj nestabilnosti. Tokom 2024. godine, Vlada Kosova objavila je izveštaj ⁴⁵ o implementaciji svoje Strategije za zajednice Roma i Aškalija na Kosovu. U izveštaju se navode poboljšanja u pogledu njihove integracije, posebno kvote u zapošljavanju, podrška ministarstva obrazovanja za njihovo obrazovanje i rešavanje više od 10 slučajeva diskriminacije prijavljenih putem nacionalne platforme za zaštitu od diskriminacije. Eksploatacija dece za rad i prosjačenje posebno je visoka među pripadnicima ovih zajednica.

Značajne inicijative za poboljšanje njihovog pristupa institucijama, zdravstvu, ekonomiji i zapošljavanju: Postoje neke inicijative usmerene na poboljšanje pristupa institucijama, zdravstvu, ekonomiji i zapošljavanju za nevećinske zajednice, delom proizašle iz Vladine strategije, ali uglavnom iz projektnih inicijativa bez stalne podrške. Ove inicijative često finansiraju međunarodne organizacije i nevladine organizacije, uz ograničeno učestvovanje lokalnih i centralnih vladinih institucija. Iako postoje vladini planovi, kao što su afirmativna akcija za zapošljavanje i kvota od 10% za manjinske zajednice, njihova praktična primena je nedovoljna. Mere koje je usvojila vlada, posebno nakon pandemije, ponekad su politički motivisane i nisu prilagođene specifičnim potrebama zajednica Roma, Aškalija i Egipćana, što ograničava njihovu efikasnost u stvaranju dugoročnih, pozitivnih promena. Stopa smrtnosti dece među ovim zajednicama je viša od proseka na Kosovu, a na nju utiču društveno-ekonomski status i pristup zdravstvenim ustanovama.

Obrasci diskriminacije: Predstavnici zajednice objasnili su da je diskriminacija protiv zajednica Roma, Aškalija i Egipćana često institucionalna i sistemska, uz nedostatak pozitivne diskriminacije ili proaktivnih mera za podršku ranjivim grupama. Manifestuje se u raznim sektorima kao što su obrazovanje, mediji i zapošljavanje, a govor mržnje poslednjih godina takođe postaje sve rasprostranjeniji. Iako se od institucija očekuje da štite manjinske zajednice, one to često ne čine efikasno, ostavljajući marginalizovane grupe da se osećaju kao građani drugog reda. Na radnom mestu, zajednice Roma, Aškalija i Egipćana suočavaju se sa preprekama i, mada je došlo do nekih manjih poboljšanja, još uvek postoje pojedinačni slučajevi diskriminacije koji ilustruju uporne probleme. Zajednice Roma, Aškalija i Egipćana posebno pate zbog nedostatka osnovne infrastrukture, što dodatno pojačava njihovu marginalizaciju. Iako su institucije počele da preduzimaju neke korake poput stvaranja platformi za anonimno prijavljivanje diskriminacije, ovi napori ostaju nedovoljni za rešavanje širih, sistemskih izazova.

Značajan novi institucionalni program za zajednice koji se pojavljuje 2024. godine: U 2024. godini nije bilo značajnih pozitivnih promena za zajednice Roma, Aškalija i Egipćana. Ekonomska situacija ostaje teška, a mnogi se i dalje oslanjaju na neformalni rad sa niskim primanjima, poput sakupljanja sekundarnih sirovina ili prosjačenja. Uprkos naporima da se implementiraju programi kao što je kvota zapošljavanja od 10%, oni nisu efikasno sprovedeni, a nedostatak konkretne institucionalne podrške se nastavlja. Ne postoje značajni novi programi ili dešavanja koja bi značajno poboljšala egzistenciju ili društveno-ekonomsku integraciju ovih zajednica. Ekonomska stabilnost, koja ostaje ključno pitanje, još uvek je izvan domašaja za mnoge, a bez ove stabilnosti ukupna situacija za ove zajednice nije se značajno poboljšala.

Procena efikasnosti mehanizama protiv diskriminacije: U 2024. godini, efikasnost mehanizama protiv diskriminacije ostaje ograničena, uglavnom zbog nedostatka svesti o pravima i straha od posledica. Mnogi građani nisu upoznati sa svojim zakonskim pravima ili sa okvirom za borbu protiv diskriminacije, što im otežava prepoznavanje kada su diskriminisani. Čak i kada dođe do diskriminacije, ljudi često odlučuju da je ne prijave iz straha od izazivanja komplikacija ili suočavanja sa daljim poteškoćama. Na primer, osobe koje ne govore tačno lokalni jezik (albanski ili srpski) možda neće dobiti usluge na svom jeziku ili pristupiti prevodiocima, ali često ćute kako bi izbegli sukob. Ovaj nedostatak svesti i nevoljnost da se progovori održava ciklus u kojem se diskriminacija ne prijavljuje i ne rešava.

Obrazovanje: U 2024. godini obrazovanje za zajednice Roma, Aškalija i Egipćana doživelo je određeni napredak, sa više mladih ljudi koji su završili srednju školu i upisali se na univerzitete. To je delom bio rezultat stipendija koje je ponudila vlada Kosova za više srednje obrazovanje, a koje pomažu članovima zajednice oko troškova vezanih za školovanje izvan njihovog mesta prebivališta. Međutim, visoke stope napuštanja školovanja, otvorena ili suptilna diskriminacija, rani brakovi i siromaštvo i dalje utiču na obrazovanje ovih zajednica više nego kod bilo koje druge zajednice na Kosovu, uključujući i škole kojima upravlja Republika Srbija, a koje pohađa deo romske zajednice. Iako se nastava na romskom jeziku nudi u Prizrenu i nekim drugim mestima putem međunarodnih inicijativa, ona ostaje izborna i nije široko primenjivana. Udžbenici postoje, ali obrazovanje na romskom jeziku je nerazvijeno, a mnogim opštinama nedostaje i odgovarajuća integracija. Ovi problemi doprinose niskoj stopi završetka srednje škole i ograničenim izgledima za karijeru obrazovanih Roma.

Civilni dokumenti i registracija: U 2024. godini, zajednice Roma, Aškalija i Egipćana na Kosovu i dalje se suočavaju sa značajnim izazovima u vezi sa registrovanjem i dobijanjem neophodnih dokumenata.⁴⁶ Prema procenama ispitanika, oko 560 Roma u raznim opštinama nema lične karte ili se suočava sa poteškoćama u njihovom dobijanju, posebno povratničke porodice iz Severne Makedonije koje se bore sa izgubljenim ili uništenim dokumentima. Administrativni proces je komplikovan, a mnogi pripadnici zajednica Roma, Aškalija i Egipćana suočavaju se sa jezičkim barijerama, pravnim neznanjem i diskriminacijom prilikom traženja pomoći. Novo pravilo koje zahteva registrovanu adresu za dobijanje lične karte dodatno pogoršava situaciju, jer mnogi iz ovih zajednica nemaju stalnu adresu. Ovi problemi otežavaju njihov pristup osnovnim pravima, zapošljavanju, obrazovanju i zdravstvenoj zaštiti, što naglašava hitnu potrebu za sistemskim reformama.

⁴⁶ Pogledajte godišnji izveštaj Ombudsmana za Kosovo na: <https://oik-rks.org/en/2025/03/28/the-ombudsperson-submitted-the-annual-report-for-2024-to-the-assembly-of-the-republic-of-kosovo/>

⁴⁷ Pogledajte na primer nedavni incident ove vrste o kojem su naširoko izveštavali kosovski mediji, a koji su posebno osudili glavni društveni akteri: <https://kossev.info/en/u-obilicu-napadnut-15-godisnji-fudbaler-za-vreme-utakmice-uhapsen-osumnjiceni-napadac/>

Stambena situacija: U 2024. godini, stambena situacija za mnoge članove zajednice Roma, Aškalija i Egipćana nastavlja da bude ostaje izazov. Iako postoje neki socijalni programi usmereni na obezbeđivanje stanova za ranjive porodice, što uključuje Rome, Aškalije i Egipćane, takve inicijative nisu rasprostranjene u svim opštinama. Uprkos prethodnim naporima poput Strategije socijalnog stanovanja razvijene tokom ranijih vladinih mandata, poboljšanja na terenu su bila tek ograničena. Mnogi Romi, Aškalije i Egipćani i dalje žive u lošim uslovima, često u segregiranim i neformalnim naseljima kojima nedostaje osnovna infrastruktura poput vode za piće, kanalizacije i legalnog smeštaja. Osim ovoga, mnoge porodice žive na zemljištu u javnom vlasništvu ili na zemljištu sa nejasnim vlasništvom, što dodatno komplikuje njihovu stambenu situaciju.

Problemi vezani za imovinu ili bezbednost: Problemi vezani za imovinu za zajednice Roma, Aškalija i Egipćana u 2024. godini uključuju i probleme sa dokumentacijom o vlasništvu. Kako su izjavili ispitanici, mnogi poseduju imovinu, ali nemaju odgovarajuću dokumentaciju kojom bi dokazali vlasništvo, a stari ugovori su često nevažeći, što stvara značajne izazove. Što se tiče bezbednosti, opšta situacija je uglavnom mirna. Najznačajnije bezbednosne zabrinutosti za zajednicu proizlaze iz periodičnih incidenata motiviranih predrasudama, poput napada na mlade iz zajednica. ⁴⁷

Ukidanje dinara i zatvaranje srpskih institucija na Kosovu: Ukidanje dinara i zatvaranje srpskih institucija teško je pogodilo oko 5.000 ljudi u mestima kao što su Obilić, Gračanica, Kosovo Polje i Lipljan koji se oslanjaju na srpsku socijalnu pomoć, penzije i plate. Ranjive grupe, poput samohranih majki i osoba sa invaliditetom, suočavaju se sa povećanim poteškoćama u pristupu ovim beneficijama, posebno zato što im novi sistem otežava putovanje u srpske gradove koji se nalaze u blizini Kosova kako bi podigli novac. To je pogoršalo njihove već teške životne uslove.

Politička zastupljenost i zagovaranje: Ispitanici su istakli da se politički predstavnici suočavaju sa značajnim izazovima u zalaganju za prava ovih zajednica. Postoji opšti nedostatak efikasne zastupljenosti, pri čemu neki političari nisu u mogućnosti u potpunosti zastupaju interese zajednice zbog političkih pritisaka i ograničene podrške. Iako neki pokušavaju da se zalažu za svoje zajednice, njihov uticaj je često ograničen, a manjinske zajednice imaju ograničen pristup donosiocima odluka.

Preporuke

- Vlada Kosova treba da poboljša budžetiranje i napore za sprovođenje Nacionalne strategije za pitanja Roma i Aškalija na Kosovu u svim njenim aspektima, kao i da razvije dugoročnije, institucionalno podržane socio-ekonomske programe.
- Donatorska zajednica treba da proširi svoju socio-ekonomsku podršku zaštiti i integraciji ovih zajednica, posebno kako bi razvila bolje prilagođeno finansiranje kroz konsultacije sa civilnim društvom.
- Centralne institucije Kosova bi trebalo da u potpunosti primenjuju kvotu od 10% za zapošljavanje pripadnika manjina u javnim institucijama i da obezbede efikasno praćenje praksi zapošljavanja.
- Centralne i opštinske institucije bi trebalo da imaju bolje ciljne politike i budžete za poboljšanje infrastrukture u područjima Roma, Aškalija i Egipćana, obezbeđujući tako pristup čistoj vodi, kanalizaciji i adekvatnom stanovanju.
- Centralne vlasti na Kosovu bi trebalo da pojednostave i prilagode postupke civilne registracije kako bi smanjile administrativne prepreke za dobijanje identifikacionih dokumenata.
- Centralne institucije Kosova, međunarodne organizacije i donatori, kao i civilno društvo bi trebalo da pojačaju kampanje za podizanje svesti o zakonima protiv diskriminacije i da stvore pristupačne mehanizme prijavljivanja kako bi se pogođeni pojedinci ohrabрили da traže pravdu.

⁴⁸ Prethodne procene problema zajednica dostupne su u izveštaju „Procena statusa prava nevećinskih zajednica na Kosovu: Mapa puta za poboljšanje prava nevećinskih zajednica“ od strane AKTIV-a: <https://ngoaktiv.org/wp-content/uploads/2024/02/Mapa-puta-za-unapredjenje-prava-nevecinskih-zajednica-ENG-1.pdf>

Jezik i obrazovanje: Naponi za poboljšanje obrazovanja na bosanskom jeziku ostvarili su značajan napredak. Program balkanistike, osnovan na Univerzitetu u Prištini 2021. godine, nastavio je da postoji, nudeći kurseve na službenim jezicima, što uključuje i bosanski. Ova inicijativa je bila značajna u promovisanju višjezičnosti i podsticanju društvene kohezije među različitim zajednicama na Kosovu. Pored toga, Jezički centar povezan sa programom pruža usluge jezičkog obrazovanja, sertifikacije i prevođenja, dodatno podržavajući jezičke potrebe bošnjačke zajednice. Međutim, i dalje postoje izazovi u obezbeđivanju dosledne dostupnosti udžbenika i proširenju ponude kurseva na srednjoškolskom i visokoškolskom nivou u područjima sa bošnjačkom većinom. Neke škole koje nude obrazovanje na bosanskom jeziku nemaju dovoljno osoblja, a u nekim slučajevima nemaju ni objekata za tu svrhu. Roditelji dece koja pohađaju program bosanskog jezika u glavnoj srednjoj školi u Prištini su poslednjih godina izrazili zabrinutost u tom pogledu. Rešavanje ovih pitanja ostaje ključno za osnaživanje bošnjačke zajednice kroz obrazovanje.

Pristup uslugama na bosanskom jeziku: Uprkos tekućim inicijativama, i dalje postoje značajne prepreke u pristupu uslugama i informacijama na bosanskom jeziku. Sistemski problemi vezani za sprovođenje višjezičnih propisa i dalje ometaju sposobnost zajednice da prima adekvatne usluge. Slično kao i na srpskom jeziku, pružanje usluga na bosanskom (ili srpskom, koji je sličan bosanskom i može se koristiti za interakciju sa Bošnjacima) je nedosledno i često zavisi od slučajnih faktora (kao što je slučaj da ga neki zaposleni govore), a ne od sistemskih rešenja. Posebno je važno napomenuti da nedostatak konsektivnog ili simultanog prevođenja na bosanski jezik tokom sudskih postupaka predstavlja posebnu zabrinutost.

Politička zastupljenost: Ispitanici smatraju da bi političke stranke koje predstavljaju bošnjačku zajednicu trebalo da razviju jedinstveniji pristup. To uključuje identifikovanje i prioritizaciju ključnih pitanja za kolektivno zagovaranje na lokalnom i centralnom nivou vlasti. Takvo jedinstvo je od ključne važnosti za efikasno rešavanje potreba zajednice i obezbeđivanje da njihovi interesi budu zastupljeni u procesima kreiranja politika. Što se tiče zastupljenosti, značajna je činjenica da je vlada koju je predvodio premijer Aljbin Kurti (formirana 2021. godine) imala i političarku iz bošnjačkog naroda sa Kosova (Emilija Redžepi) na nivou zamenice premijera, što je najviši rang ikada postignut za bilo kojeg predstavnika iz nevećinskih zajednica osim kosovskih Srba.

⁴⁹ Platformu za učenje jezika VocUp na Kosovu pokrenuo je Centar za društvene inicijative (CSI), nevladina organizacija sa sedištem u severnoj Mitrovici. Program je razvijen uz podršku Međunarodne organizacije za migracije (IOM), Misije Ujedinjenih nacija na Kosovu (UNMIK) i Britanske ambasade u Prištini.

Ekonomske razvoj i infrastruktura: Unapređenje ekonomskih mogućnosti i poboljšanje infrastrukture u oblastima naseljenim pretežno Bošnjacima su ključni faktori njihove održivosti na Kosovu. Ulaganja u putnu infrastrukturu su posebno važna za olakšavanje pokretljivosti i ekonomskih aktivnosti. Agenda reformi na Kosovu prepoznaje da neadekvatna infrastruktura predstavlja izazov za ekonomski razvoj, naglašavajući potrebu za ciljanim ulaganjima kako bi se ovi izazovi transformisali u mogućnosti za rast.

Angažman zajednice i društvena kohezija: Inicijative usmerene na podsticanje društvene kohezije kroz učenje jezika bile su uticajne. Programi poput VocUp-a ⁴⁹, Internet platforme za učenje albanskog i srpskog jezika, premostili su jezičke podele i promovisali međusobno razumevanje među različitim zajednicama na Kosovu. Takvi naponi su ključni za izgradnju poverenja i olakšavanje međuetničkog dijaloga.

Preporuke

- Pružanje usluga na srpskom i bosanskom jeziku od strane kosovskih institucija trebalo bi da bude više sistematično i zasnovano na konkretnoj administrativnoj politici, a ne ad hoc. Preporuke Kancelarije poverenika za jezike Kosova treba striktnije poštovati.
- Ministarstvo obrazovanja, nauke, tehnologije i inovacija treba da proširi obrazovne programe na bosanskom jeziku i obezbedi udžbenike za sve nivoe školovanja, kao i da pruži dodatnu podršku kako bi se povećalo prisustvo kvalifikovanog nastavnog osoblja i adekvatnost nastavnih objekata.
- Centralne i opštinske vlasti na Kosovu bi trebalo da povećaju ulaganja u putnu infrastrukturu u područjima sa bošnjačkom većinom i da razviju ciljane ekonomske programe za bošnjačke preduzetnike, poljoprivrednike i omladinu.

⁵⁰ Prethodne procene problema zajednica dostupne su u izveštaju „Procena statusa prava nevećinskih zajednica na Kosovu: Mapa puta za poboljšanje prava nevećinskih zajednica“ od strane AKTIV-a: <https://ngoaktiv.org/wp-content/uploads/2024/02/Mapa-puta-za-unapredjenje-prava-nevecinskih-zajednica-ENG-1.pdf>

⁵¹ Pogledajte na primer ovaj medijski izveštaj: <https://kosovapress.com/en/eng/the-students-of-the-turkish-community-have-not-yet-received-all-the-textbooks-compiled-according-to-the-new-curriculum>.

⁵² Više informacija možete pronaći na: <https://tika.gov.tr/en/tikas-support-for-turkish-education-in-kosovo/>

Pristup jeziku: Pristup službenim materijalima na turskom jeziku i dalje predstavlja problem u opštinama u kojima turska zajednica predstavlja značajan deo stanovništva. Turski jezik je u službenoj upotrebi u opštinama Prizren i Mamuša, a u ograničenoj službenoj upotrebi u Gnjilanu, dok su opštinske vlasti u severnoj Mitrovici i Lipljanu nedavno pokrenule proces koji bi mogao dovesti do priznavanja nekog oblika formalnog statusa jezika. Međutim, i dalje postoje problemi u dostupnosti prevodilaca i pravovremenih prevoda službenih dokumenata. Javne informacije i usluge na turskom jeziku, kako je propisano zakonom, moraju se pružati doslednije.

Obrazovni i nastavni materijali: Nedostatak udžbenika na turskom jeziku u osnovnim i srednjim školama ostaje ključni problem. ⁵¹ Iako su uloženi napor i jačanje saradnje sa obrazovnim institucijama u Turskoj, ove inicijative još uvek nisu u potpunosti zadovoljile potražnju za kvalitetnim nastavnim materijalima. Turska agencija za saradnju i koordinaciju (TIKA) je 2024. godine završila renoviranje Odseka za turski jezik i književnost na Filološkom fakultetu Univerziteta Hasan Priština (u Prištini), poboljšavajući visokoškolske ustanove za studente koji govore turski jezik. Međutim, potrebna su dalja ulaganja kako bi se obezbedili sveobuhvatni obrazovni resursi na svim nivoima. ⁵²

Zapošljavanje i ekonomska inkluzija: Nezaposlenost mladih iz turske zajednice i dalje predstavlja izazov, doprinoseći migracijama. Obezbeđivanje jednakog pristupa ovim mogućnostima za tursku zajednicu zahteva ciljane politike zapošljavanja. Ekonomski forum Kosova i Turske, održan 2024. godine, podstakao je bilateralnu poslovnu saradnju, stvarajući nove izglede za ekonomsku integraciju i stvaranje radnih mesta. Inicijative za održivo zapošljavanje ostaju prioritet za rešavanje ekonomskih razlika unutar zajednice.

Promovisanje kulture i angažman zajednice: Nevladine organizacije (NVO) i udruženja iz turske zajednice igraju ključnu ulogu u očuvanju i promovisanju turskog jezika, kulture i identiteta. U 2024. godini nastavljeni su redovni pozivi, poput onih od strane Kancelarije za pitanja zajednica, u znak podrške ovim organizacijama da poboljšaju svoj angažman kroz kulturne i obrazovne inicijative. Pristup grantovima iz lokalnih, centralnih i međunarodnih izvora je ključan za proširenje dosega i uticaja ovih aktivnosti širom Kosova. Povećana vidljivost turskog nasleđa može da podstakne veću društvenu koheziju i priznanje unutar šireg kosovskog društva.

Preporuke

- Vlada Kosova i nadležne opštinske vlasti treba da obezbede doslednu upotrebu turskog jezika u opštinama u kojima je on u službenoj upotrebi.
- Vlada Kosova treba da obezbedi povećano finansiranje usluga prevoda za turski jezik, kako bi se zaposlio veći broj tumača i prevodilaca za javne institucije. Višejezična politika na Kosovu treba da se primenjuje doslednije i sistematičnije. Kvote za one koji govore turski jezik trebalo bi da se uspostave u ključnim centralnim i lokalnim institucijama gde zajednica živi i prima usluge.
- Vlada Kosova bi trebalo da proširi finansiranje udžbenika na turskom jeziku, u partnerstvu sa Ministarstvom obrazovanja Turske i organizacijama poput TIKA i da se obezbede visoko kvalitetni materijali za učenje na svim nivoima.
- Vlada Kosova treba da proširi obuku nastavnika za sve nevećinske zajednice i da stvori programe stipendiranja i obuke za prosvetne radnike kako bi poboljšali nastavne standarde.
- Vlada Kosova treba da razvije ciljne programe zapošljavanja za pripadnike turske zajednice, uključujući uspostavljanje stažiranja, pripravništva i obuke za posao u prioritetnim sektorima za mlade koji govore turski jezik. Podsticaji bi se mogli ponuditi i preduzećima koja zapošljavaju mlade iz zajednice. Treba proširiti i poslovne grantove i mogućnosti mikrofinansiranja.
- Vlada Kosova i donatorska zajednica treba da podrže turske kulturne centre, nevladine organizacije i medijske inicijative za očuvanje baštine i jezika, kao i da promovišu zajedničke inicijative kao što su multikulturalni festivali, programi jezičke razmjene i medijske kampanje za jačanje društvene kohezije.
- Centralne institucije Kosova bi trebalo da uvedu strože kazne za govor mržnje na Internetu, uključujući i onaj usmeren protiv etničkih zajednica, da poboljšaju digitalni nadzor putem namenske jedinice za sajber (kompjuterski) nadzor unutar organa za sprovođenje zakona. Takođe bi trebalo poboljšati rad sa platformama društvenih mreža kako bi se uklonio sadržaj govora mržnje i promovisala provera činjenica u vezi sa informacijama.
- TIKA i drugi donatori bi trebalo da daju prioritet podršci gore navedenim poboljšanjima, posebno u pogledu jezika, udžbenika i ekonomskih mogućnosti.

